

МЕТА ТА ФУНКЦІЇ ПРАВОВОГО ВПЛИВУ ЯК ЗАСОБУ ГАРАНТУВАННЯ ПРАВ І СВОБОД ОСОБИ

Важливим засобом забезпечення прав і свобод людини є вплив права на суспільні відносини. Саме правовий вплив є важливим аспектом дії права, він забезпечує не лише проголошення та закріплення рівності, свободи та демократії, а є реальним засобом їх впровадження і захисту. Зазначене обумовлює актуальність дослідження правового впливу як гарантії забезпечення і реалізації свободи та рівності людини.

Дослідження об'єктивних та суб'єктивних чинників, що безпосередньо забезпечують правовий вплив, зумовлює необхідність виокремлення особливостей такого впливу через характеристику його основних ознак.

Питання правового впливу та правового регулювання були предметом дослідження багатьох вітчизняних вчених, серед яких А. Денисова, А. Засць, О. Зайчук, М. Козюбра, О. Копиленко, Н. Оніщенко, Т. Тарахонич та ін. Однак характеристика правового впливу та регулювання в аспекті прав і свобод не аналізувалась.

Метою даної статті є визначення ознак правового впливу як засобу забезпечення прав і свобод людини та виокремлення його функціонального призначення.

На нашу думку, ознаки правового впливу — це його риси та характеристики, що визначають цю категорію як самостійну, відокремлюючи її від суміжних чи аналогічних понять та характеризують її як засіб гарантування прав і свобод. Узагальнюючи існуючі в сучасній літературі наукові погляди на проблему визначимо в якості ознак правового впливу наступні:

1. за своєю природою правовий вплив є складовою змісту дії права. При цьому правовий вплив ви-
являється не в дії права як сукупності правових норм, а має форму «духу» (змісту та сутності) права;

2. є частиною системи соціального впливу;

3. правовому впливу в системі управління суспільством належить особливе місце, оскільки він явля-
ється собою один із важливих організаційних факторів спрямованих на забезпечення ефективності практич-
ної діяльності людей;

4. є результативним нормативно-організаційним засобом регулювання суспільних відносин як спеці-
альної системи власне правових засобів (норм права, правовідносин, актів реалізації), так і інших пра-
вових явищ (правосвідомості, правової культури, правових принципів);

5. має специфічні цілі, тобто передбачає досягнення не лише законності, а й дотримання і підтримку
правового порядку за умов застосування засобів, які забезпечують правовий вплив;

6. змістом правового впливу є взятий в єдності і різноманітності весь процес впливу права на по-
літичні, економічні та інші суспільні відносини, які безпосередньо правом не врегульовані, але на які
вони впливають [1, с. 59];

7. правовий вплив охоплює правове регулювання, що дає можливість визначати його як ширше за
обсягом поняття;

8. має власний механізм та його внутрішні елементи;

9. має організаційний та упорядкований характер і полягає в тому, що здійснюється за допомогою
різноманітних, але водночас таких, що діють узгоджено, правових засобів;

10. розглядається як багатостороння та комплексна (психологічна, державно-вольова, формальна,
нормативна тощо) дія права;

11. характеризується необов'язковістю застосування примусу;

12. здійснює безпосередній вплив на суб'єктів права, що не передбачає чітко визначеного та регла-

ментованого порядку дій таких суб'єктів;

13. наділений можливістю встановлення варіантності поведінки суб'єктів;

14. здійснюється в різних сферах суспільного життя та знаходить відображення в соціальній, інформаційній, виховній та іншій ролі права;

15. пов'язаний з тими суспільними відносинами, які не регулюються правом, але на які поширюється його дія;

16. формується не лише за допомогою таких засобів, як норми права, а й залежить від рівня правової культури, що сформувався в даному суспільстві.

Метою правового впливу є досягнення правового результату, який являє собою остаточну реалізацію призначення права як засобу управління, що має як регулятивний, так і охоронний зміст, що забезпечує права і свободи особи. Звідси можливо виокремити два аспекти результативного впливу права:

а) позитивний правовий вплив, результатом якого є настання позитивних наслідків, що пов'язані з правомірною поведінкою, в тому числі у сфері прав і свобод людини. При цьому позитивні результати передбачають як наявність безпосередньої вигоди, так і незастосування до суб'єкта, що дотримується вимог таких правових норм, заходів обмежувального характеру. Мова йде про утримання суб'єкта від порушення права уповноваженого суб'єкта;

б) негативний правовий вплив, результатом якого є настання негативних наслідків, що пов'язані з вчиненням правопорушення. Негативні результати можуть бути передбачені санкціями повного та неповного характеру. Повна санкція передбачає самостійне покарання, а неповна такого покарання не передбачає, однак її негативний характер проявляється в тому, що правопорушник позбавляється можливості використання вигоди, яку він бажав отримати, здійснюючи протиправне діяння [2, с. 383].

У сучасній юридичній літературі проблема результативності правового впливу розглядається з точки зору його негативних наслідків, що передбачені за порушення закріпленого у правовій нормі правила поведінки. У першу чергу це пов'язано з тим, що здебільшого правові норми, що закріплюють певні правила поведінки, розраховані на законослухняних суб'єктів їх застосування. Тому говорити про негативні наслідки як про єдино можливий результат юридично значущої поведінки, некоректно. До того ж змістом забороняючих норм, як власне і зобов'язальних та уповноважуючих, є модель типової поведінки, а тому санкції таких норм встановлюють негативні наслідки не за відхилення від змодельованої поведінки (оскільки поведінка суб'єкта, який притягується до відповідальності, відповідає закріпленому в цій нормі стандарту поведінки), а за скоєння діяння, що кваліфікується як правопорушення. Саме тому правовий вплив у будь-якому випадку має певний результативний характер.

Важливим для дослідження сутності правового впливу та його ролі в забезпеченні прав і свобод є необхідність виокремлення його функціонального призначення як сукупності функцій, тобто напрямків правової дії. Саме функції права визначають динамічний аспект правового регулювання та його можливості щодо закріплення, гарантування та захисту прав і свобод людини.

Маючи тісну взаємодію з державою право є соціальною цінністю і виконує самостійні функції в суспільстві, які дають уявлення про основні напрямки його впливу на державно-правову та суспільно-правову дійсність та забезпечення суб'єктивних прав. У зв'язку з цим функції правового впливу, на нашу думку, мають наступні особливості:

- є похідними від сутності правового впливу;
- у своїй сукупності відображають місце і роль правового впливу в системі соціального регулювання;
- передбачають напрямки здійснення такого впливу на соціальну дійсність;
- напрямки правового впливу покликані вирішувати певні завдання, що пов'язані з досягненням мети правового впливу.

Отже, під функціями правового впливу необхідно розуміти основні напрямки здійснення такого впливу на соціальну дійсність, що відображають сутність правового впливу, його місце та роль у соціальній системі та пов'язані з вирішенням певних завдань, основними з яких є закріплення та забезпечення прав і свобод людини.

Функції правового впливу мають багатоаспектний характер, вони є засобами реалізації різноманітних завдань, здійснюються у різних сферах життя та за відповідною системою суб'єктів і методів. Це надає можливість класифікувати зазначені функції за наступними критеріями:

I. За ступенем розвитку суспільних відносин:

1. статичні функції, що пов'язані із здійсненням впливу на вже існуючі суспільні відносини. Важливим аспектом цих функцій є визначення лише суб'єктивних прав;

2. динамічні функції, що пов'язані із здійсненням впливу на розвиток нових суспільних відносин. У сфері прав і свобод це виявляється у приведенні системи прав і свобод у відповідність до потреб суспільства.

II. За призначенням правового впливу:

1. функція упорядкування, що передбачає можливість використання правових та неправових засобів з метою впорядкування суспільних відносин. Об'єктом такої функції виступають відповідні суспільні відносини, що включаються до предмету правового впливу. Вона здійснюється шляхом використання відповідних способів правового впливу. Упорядкування суспільних відносин при цьому повинно здійснюватись з урахуванням певних принципів, зокрема принципу свободи, формальної рівності, справедливості;

2. функція гарантування, що передбачає гарантування свободи суб'єктів права в процесі здійснення на них впливу права, що належить до складної системи гарантів свободи суб'єктів права. Така система повинна включати в себе: а) принцип свободи як один із принципів здійснення правового впливу на суспільні відносини, що входять до його предмету; б) наявність взаємодіючих прав та обов'язків суб'єктів права; в) наявність спеціальних гарантій реалізації суб'єктивних прав; г) наявність правових стимулів або правових обмежень, що одночасно спонукають до позитивної реалізації права та звужують свободу суб'єктів права з метою неспричинення шкоди іншим суб'єктам;

3. функція координації інтересів суб'єктів права, що включає в себе інтереси на які спрямовується правовий вплив. Р. Ієрінг зазначав, що право є захищеним державою інтересом [3, с. 58]. При цьому інтерес як категорія розглядається неоднозначно. Зокрема у психологічній літературі інтерес аналізується як суто психологічне явище, що пов'язується із задоволенням потреб суб'єкта. На нашу думку, інтерес необхідно розглядати як певну спрямованість поведінки суб'єкта на конкретний результат (об'єкт), що пов'язаний із задоволенням його об'єктивних потреб. Саме тому в даному випадку інтерес розглядається як явище об'єктивне, що зазвичай проявляється у поведінці соціального суб'єкта. Така поведінка завжди спрямована на певний результат. Цей результат пов'язаний із задоволенням потреб соціального суб'єкта, що обумовлює вияв у праві волі, змістом якої є інтерес. Право акумулює суспільну, групову та індивідуальну волю громадян в їхньому гармонійному поєднанні, згоді та компромісах. Воля пронизує діяльність людини, його цілеспрямовану поведінку в усіх, у тому числі і в правовій, сферах життя. Розуміння волі у праві виключає зведення права до знаряддя насилля держави, засобу пригнічення ним індивідуальної волі. Складається ілюзія, що право йде від держави. В ідеалі держава в особі своїх законодавчих органів «підносить до рангу закону» суспільні, групові та індивідуальні інтереси, що відповідають принципам справедливості, свободи, демократії, рівності і гуманізму;

4. інтегративна функція виявляється в тому, що правовий вплив здійснюється на загальнозначущі суспільні відносини. Це означає наявність у суб'єктів цих відносин спільних інтересів, що зумовлюють необхідність їх стати учасником саме цієї сфери відносин. Спільні інтереси передбачають наявність спільних потреб. Разом із тим зі вступом до будь-якої соціальної системи такі спільні потреби не зникають, а отже, не зникають і спільні інтереси. Останнє означає, що не зникають і суспільні відносини, що підпадають під дію правового впливу. Саме тому зазначена функція може виявлятися в тому, що члени різноманітних соціальних груп інтегруються у суспільство, оскільки вступають у суспільні відносини, що зазнають правового впливу;

5. функція моделювання передбачає можливість моделювання певних різновидів поведінки суб'єктів з метою досягнення необхідної мети правового впливу, а також способи та механізми його здійснення. Об'єктом зазначеної функції виступають поведінка, діяльність суб'єктів права та суспільні відносини. Предмет функції моделювання складають процеси визначення варіантів можливої поведінки суб'єктів права. Така функція здійснюється шляхом застосування існуючих способів здійснення правового регулювання;

6. орієнтаційна функція спрямована на орієнтацію суб'єкта права відносно необхідної та можливої поведінки, а також існуючих варіантів такої поведінки. При цьому важливим є визначення онтологіч-

ного статусу суб'єктивного права та юридичного обов'язку. Якщо юридичний обов'язок може розглядатись з позиції категорії «сутнісного та необхідного», то суб'єктивне право розглядається з позиції категорії «сутнісного та можливого». Можливе — це те, що може бути, а може і не бути, при цьому поведінка може відповідати нормативній моделі, а може не відповідати їй, і негативні наслідки щодо суб'єкта не настають. Противагою суб'єктивному праву є юридичні обов'язки, які характеризуються категорією «необхідне» та передбачають варіанти необхідної поведінки, що стримують зобов'язану сторону від задоволення власних інтересів і забезпечують можливість діяти в інтересах уповноваженої сторони. Разом із тим юридичний обов'язок дозволяє вчиняти передбачені законом дії, тим самим утримуючи суб'єкта від можливості вчинення діянь, що протирічать суб'єктивному праву іншої сторони та передбачають застосування покарання [4, с. 46];

7. інформаційна функція, що передбачає інформативний вплив права на поведінку суб'єктів права. Інформація виступає як необхідний засіб для нормального функціонування суспільства та держави в межах інформативного простору. Результатом такої функції є сприйняття свідомістю суб'єктів інформації та трансформування її у мотиви їхньої поведінки. Зазначена функція правового впливу реалізується за допомогою системи правових засобів, основним призначенням яких є інформування суб'єктів щодо можливостей вибору варіантів поведінки в межах норм права та спричинення певного впливу, що забезпечуватиме їхню правомірну поведінку [4, с. 46]. Також за допомогою юридичних норм відбувається доведення до відома учасників суспільних відносин позиції держави щодо необхідної та можливої поведінки, повідомляється про засоби за допомогою яких забезпечується досягнення такої поведінки, та про наслідки порушення правових норм [5, с. 291];

8. правостимулююча функція, що здійснюється шляхом застосування правових засобів впливу, основне місце серед яких посідають правові стимули. Зазначена функція правового впливу основним призначенням правових засобів вбачає стимулювання правомірної поведінки та засудження протиправної як такої, що суперечить інтересам особи та суспільства в цілому. Правостимулююча функція залежить від свідомості та волі суб'єктів права і спрямована на створення позитивних умов для здійснення інтересів, що забезпечують можливість формування позитивної правової мотивації суб'єкта шляхом попередження можливого вчинення правопорушення;

9. правообмежувальна функція правового впливу передбачає можливість утримання від протиправного діяння та реалізується шляхом використання негативних засобів (заборон, обов'язків) і не включає позитивні заходи (дозволи, пільги, заохочення), що є характерними для правостимулюючої функції правового впливу [6, с. 79]. При цьому необхідно мати на увазі, що правообмежувальні засоби не повинні обмежувати права та свободи людини інакше, ніж з метою захисту конституційного ладу, забезпечення оборони країни та безпеки держави;

10. соціальна функція правового впливу реалізується через соціальні чинники, які в своїй сукупності та взаємодії беруть участь у забезпеченні реальності права на всіх етапах його функціонування. Саме вони у своїй сукупності утворюють соціальне середовище дії права і зокрема доведення правових норм та приписів до загального відома, спрямування поведінки суб'єктів шляхом викладу в правових актах соціально корисної інформації, формування правом соціально-корисних прикладів поведінки та соціально-правового контролю [7, с. 93];

11. виховна функція передбачає здійснення правового впливу на волю та свідомість людей з метою формування психологічних переконань та ціннісних орієнтацій, що спрямовані на правомірну поведінку, виховання поваги до права, пропаганду ідей гуманізму, справедливості, демократизму, пріоритет прав та свобод людини.

В реальному житті всі функції правового впливу поєднуються між собою забезпечуючи в сукупності єдиний, цілеспрямований процес правового впливу на різні галузі суспільних відносин. Кожна з функцій перебуває на стадії безперервної зміни [8, с. 19].

Таким чином необхідно зазначити, що категорія функцій правового впливу є важливою, адже її дослідження передбачає з'ясування інтегративних властивостей правового впливу як динамічної системи. Це пов'язано з тим, що правовий вплив має певні функції, а отже, і певні особливості, що виявляються в цих функціях. Функції правового впливу характеризують вплив права як самостійний напрямок дії права, визначають його природу та є важливим аспектом виокремлення місця правового впливу в системі правових категорій.

Використані джерела:

1. Кельман М.С. Загальна теорія права: [підручник] / М.С. Кельман. — К.: Кондор, 2002. — 353 с.
2. Теория государства и права: [учебник] / [под. ред. Р.А. Ромашова]. — СПб.: Из-во Р. Асланова Юридический центр Пресс, 2005. — 630 с.
3. Иеринг Р. Интерес и право / Р. Иеринг; [пер. А. Борзенко]. — Ярославль, 1880. — 149 с.
4. Бобровник С.В. Проблеми теорії держави і права: курс лекцій / С.В. Бобровник. — К.: Вид-во Київського університету права НАН України, 2004. — 122 с.
5. Алексеев С.С. Общая теория права: [в 2-х т.] / С.С. Алексеев. — М.: Юридическая литература, 1981. — Т. 2. — 360 с.
6. Малько А.В. Стимулы и ограничения в праве / А.В. Малько. — М.: Юрист, 2004. — 250 с.
7. Лапаева В.В. Конкретно-социологические исследования в праве / В.В. Лапаева. — М.: Юридическая литература, 1987. — 144 с.
8. Мельник О.М. Правове регулювання та шляхи підвищення його ефективності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 — «теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / О.М. Мельник. — К., 2004. — 18 с.

Головчук В. М. Мета та функції правового впливу як засобу гарантування прав і свобод особи.

Визначається поняття та ознаки правового впливу, характеризується його мета як засобу забезпечення прав і свобод особи, аналізуються функції правового впливу, обґрунтовуються критерії їх класифікації.

Ключові слова: правовий вплив, функції, мета, права і свободи особи.

Головчук В. Н. Цель и функции правового воздействия как средства обеспечения прав и свобод личности.

Определяется понятие и признаки правового воздействия, характеризуется его цель как средства обеспечения прав и свобод личности, анализируются функции правового воздействия, обосновываются критерии их классификации.

Ключевые слова: правовое воздействие, функции, цель, права и свободы личности.

Holovchuk V. The purpose and function of legal action as a means of guaranteeing the rights and freedoms of the individual.

Defined concepts and signs legal exposure, characterized his goal as a means of ensuring human rights and freedoms, analyzes the functions of legal enforcement, justified criteria for their classification.

Key words: legal effect, function, purpose, rights and freedoms of the individual.

Рекомендовано до друку кафедрою теорії права та держави Київського національного університету імені Тараса Шевченка.